

TULEVAISUUSOHJAUS: VÄLINEITÄ TULEVAISUUSAJATTELUN JA -TAITOJEN KEHITTÄMISEEN

Johanna Ollila, Sari Miettinen & Leena Jokinen

Tiivistelmä

Tulevaisuusohjaus on tulevaisuudentutkimuksen ja kokonaisvaltaisen ohjauksen lähtökohtien yhdistelmästä syntynyt ohjausmenetelmä, jota voi hyödyntää eri koulutuksen ja ohjauksen konteksteissa. Kiteytettynä kyse on tulevaisuudentutkimuksen perusteiden ja menetelmien soveltamisesta yksilön tai ryhmien tulevaisuusajattelun kehittämisessä ja ohjauksessa. Tulevaisuusohjauksessa ei keskitytä vain seuraavan askeleen tai valinnan miettimiseen, vaan oman ajattelun ja valintojen tarkasteluun ajallisesti ja sisällöllisesti laajemmassa kontekstissa. Keskeistä on kriittisyys, reflektio ja kokonaisvaltaisuus. Tulevaisuusohjauksessa tulevaisuutta tarkastellaan avoimena ja useita erilaisia mahdollisuuksia sisältävänä. Tulevaisuus ei ole ennalta määrätty vaan siihen voidaan vaikuttaa omilla teoilla ja valinnoilla. Tulevaisuusohjauksen menetelmät auttavat tunnistamaan eri vaihtoehtoja ja kehittämään ymmärrystä valintoihin vaikuttavista tekijöistä. Tässä artikkelissa esittelemme tulevaisuusohjauksen historiaa, keskeisiä käsitteitä ja elementtejä sekä sen soveltamista eri koulutuksen ja ohjauksen konteksteissa.

Avainsanat: tulevaisuusohjaus, kokonaisvaltainen ohjaus, opinto-ohjaus, henkilökohtainen tulevaisuus, tulevaisuusajattelu, sosiodynaaminen ohjaus

1. Tulevaisuusohjauksen taustaa

Jokainen meistä ajattelee tulevaisuutta: seuraavaa hetkeä, ensi vuotta ja joskus jopa useamman kymmenen vuoden päähän. Osa tekee tätä ajattelutyötä hyvinkin tietoisesti, toiset taas haluavat jopa välttää sitä. Yhtä kaikki: kukaan ei voi välttyä tulevaisuudelta ja sen olemassaolon vaikutuksilta, ajattelipa tulevaisuutta aktiivisesti tai ei. Eleonora Masini (1993) määrittelee tulevaisuusajattelun tarpeeksi sekä saada selvyyttä siitä, mitä tulevaisuudessa tapahtuu, että löytää perusteet tällä hetkellä tehtäville valinnoille.

Tulevaisuusnäkökulman sisällyttämisestä opetus- ja kasvatustyöhön on Suomessa suunniteltu ja testattu laajamittaisesti jo 1990-luvulla Opetushallituksen rahoittamassa

tulevaisuuskasvatusteemaisessa hankkeessa. Osoittautui, että tuolloin valmiudet – oppilaitostojen, organisatoriset tai yhteiskunnalliset – eivät vielä riittäneet tuottamaan valtakunnallisesti pysyvää tulevaisuuskasvatuksen integraatiota oppilaitoksiin yksittäisiä kouluja ja opettajia lukuun ottamatta. (ks. mm. Haapala 2002; Pouri & Wilenius 2018, 14–17)

Osaamisen ja koulutuksen ennakointi, tulevaisuusnäkökulman huomiointi opetussuunnitelmatyössä ja Opetushallituksen kehittämistyössä on kuitenkin jatkunut ja vahvistunut vuosien myötä. Samassa ajassa ennakointi ja tulevaisuusorientaatio ovat juurtuneet yhteiskunnan läpileikkaavaksi osaamiseksi ja tulevaisuustyö on arkipäivää kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Tulevaisuusnäkökulman integraatiolle opetukseen ja koulutukseen on tällä hetkellä paremmat yhteiskunnalliset, institutionaaliset sekä henkiset valmiudet kuin koskaan aiemmin.

Suomessa tulevaisuusopetusta on tarjottu yliopistotasolla valtakunnallisesti vuodesta 1998 alkaen Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia tulevaisuudentutkimuksen opintoina. Sen lisäksi Tulevaisuuden tutkimuskeskus on toteuttanut Turun kauppakorkeakoulussa ja myöhemmin Turun yliopistossa omia ja yhteistyönä tuotettuja tohtori- ja maisteriohjelmia 1990-luvulta alkaen. Lisäksi lukuisissa koulutus- ja kehittämishankkeissa sekä Suomessa että kansainvälisesti on toteutettu sekä lyhytkestoisia koulutuksia että suurempia kokonaisuuksia Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen alkuajoista lähtien. Monenlaista ennakoitinkoulutusta on Suomessa tarjottu myös muiden koulutuksen järjestäjien ja esimerkiksi konsulttitoimistojen toimesta jo pitkään.

Joissakin koulutuksissa on panostettu tutkimus- tai ennakoitintaitojen sekä menetelmäosaamisen ohella myös henkilökohtaisen tulevaisuusajattelun ja -taitojen kehittämiseen ja niiden arviointiin. Mukana on ollut myös opetus- ja ohjaustehtävissä toimiville suunnattua koulutustoimintaa, mutta laajamittaista tai jatkuvaa opettajan- tai ohjaajankoulutusta ei vielä 2000-luvun alussa järjestetty. Tulevaisuusohjauksen kehittämistyö ja koulutustoiminta aloitettiin sekin hanketoiminnalla.

Tulevaisuusohjaus ei ole syntynyt ennalta määritellyn tutkimustyön tuloksena vaan useassa koulutusvalintoihin ja ohjauksen kehittämiseen liittyvissä hankkeissa tehdyn pitkäjänteisen työn pohjalta. Lähtökohtana voidaan pitää *Get a Life – Tulevaisuussuunnitautunut uraohjaus korkeakouluopiskelijoille* (2008–2014) ja *KOUKKU – koulutusvalinnat kuntoon* (2009–2014) -hankkeita, joissa tarkasteltiin nuorten koulutusvalintoja ja niihin liittyviä haasteita (kuten lyhyt aikahorisontti, valintaan liittyvät oletukset ja pelot) sekä tulevaisuuteen ja työuraan liittyviä käsityksiä. Molemmista hankkeista lähdettiin kehittämään tulevaisuussuuntautuneen ohjauksen menetelmiä, joka myöhemmin lyhennettiin tulevaisuusohjaukseksi.

2. Tulevaisuusohjauksen perusteet

Tulevaisuusohjauksen lähtökohta on ollut pitkälle tulevaisuuteen suuntaavan ohjauksen kehittämisessä ja siinä yhdistyvät tulevaisuudentutkimuksen ja sosiodynaamisen ohjauksen näkökulmat. Taustalla vaikuttaa tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa pitkään

tehty työ tulevaisuuskasvatuksen ja nuorten tulevaisuuskuvien parissa (Ahvenainen et al. 2015; Jokinen & Rubin 2006; Rubin 1995; 2000; Pouru & Wilenius 2018, 14–17). Tulevaisuuskasvatuksella tarkoitetaan ”tulevaisuuden tekemiseen tarvittavien tietojen ja taitojen kehittämistä ja tulevaisuustietoisuuden lisäämistä siten, että oppijalle kehitty tiedollinen ja eettinen valmius ottaa tulevaisuus huomioon tämän hetken päätöksenteossa.” (Jokinen & Rubin 2006, 89). Vance R. Peavyn kehittelemässä sosiodynaamisessa ohjauksessa keskeistä on yksilön kokemusten ja kielen mukanaan kantamien merkitysten huomioiminen ohjauksessa sekä elämänkulun ja minuuden näkeminen epälineaarisina ja liikkeessä olevina (Onnismäa 2003; Peavy & Auvinen 2006).

Tulevaisuudentutkimus on tiedonala, joka pyrkii tuottamaan ymmärrystä siitä, millaisia mahdollisia tapahtumia ja kehityskulkuja tulevaisuudessa voi olla. Tulevaisuusohjaus pyrkii tulevaisuuden ennakointiajattelun ohella kehittämään yksilön laajempaa tulevaisuusajattelua ja tapoja/kykyä suhtautua tulevaisuuteen. Tulevaisuusajattelulla ja sen kehittämällä voidaan vaikuttaa päätöksenteon laatuun sekä lisätä ymmärrystä päätöksenteon vaikutuksista pidemmällä tähtäimellä. Tulevaisuuteen asennoituminen puolestaan on yhteydessä siihen, miten ymmärrämme tulevaisuuden luonteen ja miten se vaikuttaa toimintaamme. (Ahvenainen et al. 2015, 52.)

Keskeistä tulevaisuusohjauksessa:

1. Tulevaisuudessa on mahdollisuuksia kaikille – lineaarisuuden rikkominen ja vaihtoehtojen avaaminen
2. Olemme kaikki yhteydessä tulevaisuuteen ja meillä on siihen vaikutus – halusimme tai emme
3. Voimme oppia jäsentämään menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välistä suhdetta ja laajentaa aikaperspektiiviämme
4. Voimme käsitellä mielikuviamme tulevaisuudesta ja vaikuttaa niihin tulevaisuusajattelua ja -taitoja kehittämällä
5. Tarvitsemme toisiamme tulevaisuussuhteemme arviointiin ja kehittämiseen
6. Voimme harjoitella arvioimaan toimintaamme ja kehittää kykyämme ottaa vastuuta tulevaisuuden tekemisestä.

Tulevaisuusohjauksen suhde tulevaisuudentutkimukseen ja opinto-ohjaukseen

Tulevaisuudentutkimuksessa tulevaisuutta on tarkasteltu usein organisaatioiden, järjestelmien tai yritysten näkökulmasta esimerkiksi ennakointitutkimuksen, strategioiden tai visioiden laatimisen yhteydessä. Työskentelyyn on osallistettu tiettyjä ennakkoon valittuja tahoja tai henkilöitä, usein alansa asiantuntijoita. Tällöin tulevaisuutta miettimässä ja tekemässä on tietty, valittu joukko. Tulevaisuusohjauksessa ajatuksena taas on, että tulevaisuusajattelu ei kuulu vain asiantuntijoille tai päättäjille, vaan kaikille. Jokainen meistä voi opetella ajattelemaan tulevaisuutta, sitä koskevia käsityksiä,

oletuksia ja pelkoja, ja osallistua aktiivisesti tulevaisuuden tekemiseen. Tulevaisuusohjauksen fokuksessa on siis henkilökohtaisen tulevaisuusajattelun kehittäminen.

Psykologiassa yksilön tulevaisuusorientaatiota on tutkittu jo 1970-luvulta lähtien ja suomalaisiin alan pioneereihin kuului Jyväskylän yliopiston psykologian professori Jari-Erik Nurmi, jonka tutkimus aiheesta ja erityisesti nuorten tulevaisuusorientaatiosta alkoi 1980-luvulla. Sittemmin yksilöllistä tulevaisuuteen suuntautumista (mm. päätöksenteko) on ryhdytty tutkimaan muillakin tieteenaloilla, kuten neurotieteissä, kehitystutkimuksessa, filosofiassa

Tulevaisuusohjauksen fokuksessa on henkilökohtaisen tulevaisuusajattelun kehittäminen.

ja yhteiskuntatieteissä. (Ahvenharju et al. 2018; Seginer 2009.) Tulevaisuusajattelun, erityisesti yksilöllisestä näkökulmasta tarkasteltuna, aikaperspektiivi eri alojen tutkimuksissa vaihtelee suuresti. Se voi ulottua nykyhetken päätöksenteosta koko elämäkaaren ja siitäkin pidemmän aikahorisontin käsittelyyn. Tulevaisuusohjauksen näkökulma tulevaisuusajattelun edistämiseen on tulevaisuusvalmiuksien kokonaisvaltainen kehittyminen ja yksilöiden näkeminen sosiaalisina toimijoina, jolloin yksilöllistä ajattelua tuetaan yhteisöllisesti suuntautuneen tulevaisuusajattelun avulla.

Perinteisesti opinto-ohjauksen ja ohjaajan tavoitteena on pidetty sitä, että ohjattava pystyisi tekemään itsensä kannalta mielekkäitä päätöksiä. Nykyisen maailman lukuisista vaihtoehtoista ja valinnan tekemisestä seuraa kuitenkin ristiriitainen tilanne, jos ihmisellä ei ole välineitä tulevaisuutta koskeviin valintoihin liittyvien seuraussuhteiden ja merkitysten ymmärtämiseen (esim. Rubin 2002) Tällöin ihminen tekee valintansa tässä hetkessä ja ikään kuin tyhjiössä. Siksi ohjauksessa tulisi korostaa kokonaisvaltaista ja tulevaisuuteen katsovaa otetta. Tällaista ohjausotetta voikin luonnehtia ”merkitysten etsinnäksi ja matkalla olemiseksi.” (Onnismaa 2007, 8).

Ohjausta pidetään toimintana, joka suuntautuu lähtökohtaisesti tulevaisuuteen. Opinto-ohjauksen keskiössä on tuleva koulutus- ja ammatinvalinta ja uraohjauksen keskiössä ammatilliseen kehittymiseen ja työuraan liittyvät valinnat. Ohjausta toteutetaan oppilaitosten lisäksi myös monessa muussa kontekstissa kuten työvoimapolveluissa, työpaikoilla, järjestöissä ja nuorisotyössä. Tulevaisuusohjaus pyrkii tuomaan tulevaisuusnäkökulman laajemmin mukaan kaikkeen ohjaukseen. Oleellista ei ole niinkään seuraavan valinnan tekeminen, vaan tulevaisuutta käsittelevän tiedon, käsitysten ja valintojen tarkastelu. Tulevaisuusohjauksessa ei pyritä ennakoimaan työelämän muutoksia ja miettimään mille alalle kannattaa kouluttautua, millaisia taitoja kannattaa hankkia tai mitä opiskella. Optimoinnin sijasta keskitytään tunnistamaan omia vahvuuksia ja mielenkiinnon kohteita sekä tekemään omasta näkökul-

Nykyisen maailman lukuisista vaihtoehtoista ja valinnan tekemisestä seuraa ristiriitainen tilanne, jos ihmisellä ei ole välineitä tulevaisuutta koskeviin valintoihin liittyvien seuraussuhteiden ja merkitysten ymmärtämiseen.

masta pidemmällä tähtäimellä kestäviä valintoja ja päätöksiä. Tulevaisuusohjauksessa pyritään myös purkamaan aktiivisesti valintaan liittyviä käsityksiä kuten oikea ja väärä

valinta sekä keskustelemaan valintaan liittyvistä epävarmuuksista. Valinnat tehdään aina puutteellisin tiedoin ja siksi tärkeämpää onkin harjoittaa kykyä sietää epävarmuutta ja sitä, että emme voi tietää varmasti, onko valintamme tulevaisuuden näkökulmasta kuinka ”oikea”.

Sosiodynaamisen ohjauksen periaatteena on huomioida ohjattavan elämä kokonaisuutena ja tulevaisuusohjauksessa kokonaisvaltaisuus pyritään ulottamaan yksilön lisäksi myös tämän toimintaympäristöön niin lokaalisti kuin globaalisti. Toimintaympäristöä tulee tulevaisuudentutkimuksen ja tulevaisuusohjauksen ajattelussa tarkastella systeemisten linssien läpi. Lisäksi tavoitteena on laajentaa ohjattavan ja ohjauksen aikaperspektiiviä katsomalla pidemmälle (5–50 vuoden päähän) tulevaisuuteen.

Tulevaisuusohjaus tuo uusia menetelmiä ja näkökulmia sekä henkilökohtaiseen että ryhmien ohjaukseen. Siinä ei etsitä oikeita vastauksia eikä tuloksena ole välttämättä selkeitä valintoja tai suunnitelmia. Useimmiten kyse on ajatusprosessin käynnistämisestä ja ruokkimisesta, eikä prosessin lopputulos sinänsä ole tavoite. Tulevaisuusnäkökulman tuominen ohjaukseen voi edeltää tai sisältyä osaksi perinteistä opinto- tai uraohjausta. Ohjaajilta ja opettajilta tulevaisuusohjaus vaatii ohjauksellisen roolin hienosäätöä kohti fasilitointia, yhdessä ihmettelyä ja kriittisyyttäkin sekä itsenäistä ja yhteistä reflektointia. Ohjauksen kentällä tulevaisuusohjauksen voidaan ajatella sijoituvan tutkivan ja kannattelevan orientaation välimaastoon ja toisaalta se eroaa selkeästi ongelmanratkaisuorientaatiosta (Vehviläinen 2014).

Tulevaisuusohjauksen keskeisenä tavoitteena on siis ohjattavan oman tulevaisuussuhteen ja -ajattelun kehittäminen. Tässä prosessissa kehittyvät implisiittisesti myös tulevaisuustaidot, mutta niitä ei opeteta tavoitteellisesti. Tulevaisuustaitojen oppimista on mahdollista ainakin koulutusjärjestelmän puitteissa edistää myös erillisinä tai olemassa oleviin oppiaineisiin integroituina tulevaisuusopintoina. Niiden kehittäminen on vielä alkutaipaleella, mutta tarvittavan pedagogisen suunnittelun ja sisältöjen tuotannon tukena tulevaisuusohjauksella voi olla paljon annettavaa. Tulevaisuuslukutaidosta tulevaisuusohjaus taas erottautuu ohjauksellisen kontekstinsa takia sekä suhteessa oppimisen tavoitteisiin ja tapoihin. (Tulevaisuusoppimisen teemoista kerrotaan lisää tämän kirjan artikkeleissa *’Tulevaisuustaidot ja -oppiminen’* sekä *’Tulevaisuustietoisuus ja tulevaisuuslukutaito – kuinka kohtaamme, kuvittelemme ja käytämme tulevaisuutta?’*)

3. Tulevaisuusohjauksen menetelmät ja työkalut

Tulevaisuusohjauksen menetelmissä ja työkaluissa on yhtymäkohtia tulevaisuuskasvatuksen menetelmiin, joita ovat mm. erilaiset vaihtoehtoisten tulevaisuuksien hahmottamisen menetelmät, skenaarioharjoitukset, trendikartoitukset, tulevaisuuskuvioiden tunnistaminen, aikakäsitysten pohdinta, tulevaisuuspyörät ja sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden pohdinta (esim. Bateman 2012; Hicks 2012; Pouri & Wilenius 2018, 14–17).

Tulevaisuusohjauksen menetelmäkehityksessä lähtökohtana on ollut ihmiselle luontaisen tulevaisuusajattelun vahvistaminen yhteisöllisesti ja prosessina. Menetelmiä ja

työkaluja on kehitetty erityisesti oman tulevaisuussuhteen tarkasteluun, tulevaisuusajattelun kehittämiseen ja mahdollisten tulevaisuuksien hahmottamiseen. Kehittämistyötä on tehty yhteistyössä ohjaustyötä tekevien ja ohjattavien kanssa.

Työkaluista löytyy konkreettisia koulutus- ja ammatinvalintoja tukevia tehtäviä ja pelejä, valmiita tuntimalleja ohjaustyöhön sekä tulevaisuusajattelua kehittäviä tehtäviä. Tehtäviä voi käyttää apuna myös omien toiveiden ja taitojen tunnistamisessa, valintojen ja arvojen tarkastelussa sekä tulevaisuuteen ja tulevaisuuden työelämään liittyvien ajatusten pohtimisessa. Keskeistä menetelmissä on ajatus siitä, että ymmärrys omista valinnoista ja tulevaisuudesta muodostuu aktiivisen tekemisen ja itseoivalluksen kautta – siksi tulevaisuusohjauksen menetelmissä käytetään vertaisoppimista, toiminnallisia menetelmiä ja luovuutta. (Ahvenainen et al. 2015; 2017.)

Tulevaisuusohjauksen menetelmissä ja työkaluissa on yhtymäkohtia tulevaisuuskasvatuksen menetelmiin, joita ovat mm. erilaiset vaihtoehtoisten tulevaisuuksien hahmottamisen menetelmät, skenaarioharjoitukset, trendikartoitukset, tulevaisuuskuvien tunnistaminen, aikakäsitysten pohdinta, tulevaisuuspyörät ja sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden pohdinta.

Tällä hetkellä menetelmät ja harjoitukset ovat jaoteltavissa 1. sisällöllisesti: tulevaisuusajattelun kehittäminen, koulutusvalintojen miettiminen, työn ja ammattien tulevaisuuden tarkastelu, oman osaamisen tunnistaminen ja sanoittaminen; 2. työskentelymuodoittain: itsenäisesti tai ryhmässä työskentely, taidelähtöiset ja toiminnalliset menetelmät, pelit ja simulaatiot ja 3. käyttökontekstin ja kohderyhmän mukaan: oppilaitokset, muu ohjaus ja opetus sekä henkilöstön kehittäminen. Lisäksi on olemassa eri sisältöisiä ja pituisia mallinnuksia tulevaisuusohjauksen pidemmistä prosesseista.

Tulevaisuusajatteluun ja koulutusvalintojen pohtimiseen oppilaitoskonteksteissa kannustavia menetelmiä koottiin yhteen 2014 ilmestyneeseen *Tulevaisuus – paljon mahdollista. Tulevaisuusohjauksen ajatuksia ja tekoja* -oppaaseen, jossa julkaistiin myös tulevaisuusohjauksen keskeiset lähtökohdat ja periaatteet. Oppaan kanssa yhtä aikaa valmistui myös tulevaisuuden koulutus- ja työelämävalintoja käsittelevä *Get a Life! -tulevaisuussimulaatio*. Simulaation avulla voidaan tuottaa havaintoja ja kokemuksia asioista, joita ei ole vielä käyttäjän omassa kokemusmaailmassa. Samalla voidaan kokeilla valintojen tekemistä ja testata erilaisia vaihtoehtoja (Jokinen et al. 2013).

Menetelmiä esiteltiin laajasti samana vuonna järjestetyllä *Future camp* -kiertueella, jossa tulevaisuusleiriin osallistui lähes 1000 nuorta eri oppiasteilta ja ympäri Suomen (Ahvenainen et al. 2015; Heikkilä et al. 2018). Leirillä nuoret pääsivät tarkastelemaan luovien ja osallistavien menetelmien avulla ajatuksiaan tulevaisuudesta ja omaa suhdettaan siihen. Keskeistä oli, että leirillä tulevaisuuden tekijyys annettiin nuorille itselleen. Aikuiset eivät olleet määrittämässä ”oikeita” vastauksia tai ohjaamassa, vaan tekeminen lähti nuorista itsestään.

Oppilaitoksen ulkopuolella tehtävään ohjaustyöhön kehitetyt harjoitukset koottiin *Tulevaisuus – Paljon mahdollista! Tulevaisuusohjauksen työkirjaksi* (2017). Työkirjassa olevissa harjoituksissa keskityttiin erityisesti osaamisen tunnistamiseen ja sanoittami-

seen, omien arvojen pohdintaan sekä tulevaisuuteen liittyviin mielikuviin ja toiveisiin. Työkirja käännettiin usealle eri kielelle: englanniksi, ruotsiksi, puolaksi, venäjäksi, farsiksi ja somaliksi. Työkirjaa on käytetty niin nuorisotyössä, valmistavassa koulutuksessa kuin maahanmuuttajataustaisten ohjattavien ohjauksessa, mutta myös oppilaitoksissa.

Suurin osa kehitetyistä menetelmistä ja harjoituksista on helposti muokattavissa eri käyttökonteksteihin ja tarpeisiin. Tarjolla on myös valmiita tuntimalleja ja eripituisia prosesseja. Kaikki kehitetyt työkalut ja mallit ovat vapaasti saatavilla ja käytettävissä ja ne on koottu tulevaisuusohjauksen sivustolle (www.tulevaisuusohjaus.fi). Osa työkaluista löytyy myös Opetushallituksen ja opetus- ja kulttuuriministeriön Avointen opimateriaalien kirjastosta (<https://aoe.fi>). Viime vuosina kehittämistyö on keskittynyt ammatillisen koulutuksen uudistukseen liittyvään ohjauksen kehittämiseen, koulutusvalintojen segregaation purkamiseen sekä tulevaisuusohjauksen opintokokonaisuuden kehittämiseen.

4. Tulevaisuusohjauksen koulutustoiminta

Kuten aiemmin todettua, tulevaisuusohjaus ei ole syntynyt ennalta määritellyn kehittämistyön tuloksena vaan eri hankkeissa tehdyn pitkäjänteisen työn pohjalta. Osittain hankkeiden teemoista (nuorten ja nuorten aikuisten koulutus- ja uravalinnat) johtuen tulevaisuusohjauksen koulutus päätettiin aluksi kohdentaa erityisesti opinto-ohjaajiin, joiden kanssa menetelmiä ja ohjausmalleja pystyttiin kehittämään ja testaamaan monenlaisissa ohjaustilanteissa.

Eri hankkeissa tuotetut välineet ja menetelmät koottiin vuonna 2017 tulevaisuusohjauksen valtakunnalliseksi täydennyskoulutukseksi, joka toteutettiin 12 opintopisteen laajuisena Opetushallituksen rahoittamana opetustoimen ja varhaiskasvatuksen henkilöstökoulutuksena vuosina 2017–2019. Vuodesta 2019 alkaen koulutusta on järjestetty Turun yliopiston avoimeen yliopisto-opetukseen integroituna 15 opintopisteen opintokokonaisuutena. Kokonaisuuden on suorittanut vuoden 2021 loppuun mennessä vajaa 150 opiskelijaa ja vuosittain koulutuksen aloittaa noin 40.

Opintokokonaisuuden lisäksi tulevaisuusohjauksen koulutusta on tarjottu kysyntäperusteisesti luentoina, tilauskoulutuksina, osana erilaisia koulutus- ja valmennusohjelmia sekä Opetushallituksen rahoittamia henkilöstökoulutuksia 10–20 kertaa vuodessa. Yksittäisiin tulevaisuusohjauksen koulutuksiin osallistuvien lukumäärä vaihtelee vuosittain muutamasta sadasta reiluun tuhanteen osallistujaan. Koulutuskysyntä on kasvussa ja sitä etsivät opettajien ja ohjaajien lisäksi myös muut tulevaisuusajattelun ja -taitojen kehittämisestä kiinnostuneet, kuten henkilöstöhallinnossa, työvoimapalveluissa ja koulutuksen suunnittelun parissa työskentelevät sekä valmennus- ja konsulttipalveluja tarjoavat toimijat.

Tulevaisuusohjauksen koulutusten läpileikkaavia teemoja ovat:

1. **Vastuullisen ajattelun ja toiminnan edistäminen:** nykytilanteen kriittinenkin tarkastelu ja arviointi, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden huomioiminen sekä keskeisten ratkaisujen tunnistaminen, arviointi ja sen perusteella toimiminen tämän hetken parhaan ymmärryksen mukaisesti.
2. **Tulevaisuusnäkökulman sisällyttäminen omaan ajatteluun ja työhön:** monenlaisten tulevaisuuksien hahmottaminen ja jäsentäminen, kokoluokkien sekä oman ja muiden toiminnan merkityksen ymmärtäminen, systeemisyyden, keskinäisriippuvuuksien ja vaikutussuhteiden hahmottaminen sekä itseymmärryksen ja toimijuuden vahvistaminen.

Tulevaisuusohjauksen opintokokonaisuus on tällä hetkellä koulutustoiminnan laajin yhtenäinen kokonaisuus. Siinä osaamistavoitteita on useita, ja ne jakaantuvat kokonaisuudessa kolmelle opintojaksolle. Keskeistä on 1) tulevaisuudentutkimuksen perusteiden, kuten muutosvoimien merkityksen sekä tulevaisuuskuvien ja skenaarioiden, ymmärtäminen, 2) tulevaisuusajattelun ja -taitojen kehittymistä tukevien toimintatapojen ja työkalujen hyödyntäminen ja kehittäminen, 3) tulevaisuusnäkökulman integroiminen oman ohjaustyön käyttöteoriaan ja ohjausotteeseen sekä 4) oman ohjaustoiminnan arviointi ja ohjauseettinen toiminta eri tilanteissa. Tulevaisuusohjauksen opintojen ideaalina on opiskelijan oman tulevaisuussuhteen vahvistaminen: tulevaisuusajattelun jäsentyminen tulevaisuustaitojen kehittymisen myötä.

Tulevaisuusohjauksen menetelmiä on Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen toimesta kokeiltu eri hankkeissa toistaiseksi vain osana yksittäisiä koulutuksia ja ohjausprosesseja tai lyhytkestoisia, muutaman työpajan pituisina interventioina. Näin ollen kovin syvälistä ja systemaattista tietoa tulevaisuusohjauksen vaikuttavuudesta ei ole vielä olemassa. Työskentelyyn osallistuneilta ohjattavilta ja ohjaajilta on kerätty systemaattisesti palautetta ja se on ollut pääosin myönteistä. Tulevaisuusohjauksen menetelmät ja vertaistuki tuovat ainakin osalle ohjattavista uusia näkökulmia asioiden tarkasteluun ja oman elämän pohtimiseen. Joillekin jo pelkkä tulevaisuuden eteen pysähtyminen saattaa olla iso asia tai jopa ponnistus. (ks. mm. Ahvenainen et al. 2015; Iinattiniemi 2017) Ohjaajalta menetelmien ja työkalujen hyödyntäminen erilaisten ohjattavien kanssa vaatii soveltamiskykyä ja eettistä harkintaa. Etenkin nuorten kanssa työskentelevät ohjaajat ovat kokeneet saaneensa uusia näkökulmia omaan työhönsä sekä välineitä tulevaisuuden käsittelyyn. Esimerkiksi tulevaisuusharjoituksia ryhmässä tehtäessä nuorista on saattanut paljastua puolia, jotka eivät ehkä olleet aiemmin tulleet ohjaustilanteissa esille.

Tulevaisuusohjauksen opintokokonaisuuden opiskelijoilta on kerätty palautetta vuodesta 2017 alkaen. Koulutukseen osallistuneiden palautteessa korostuu oman tulevaisuussuhteen kehittyminen ja tulevaisuutta koskevan tiedon ja sen käsittelyn osaamisen lisääntyminen. Maailmalla tulevaisuusopetuksen vaikutusten arviointia on tehty erilaisista kokeiluista ja yksittäisten toimijoiden keräämistä palautteista sekä itsearviointin kautta (ks. esim. Chen & Li 2020; Hicks 2012). Jatkossa olisikin tärkeää tuottaa systemaattista ja analyttistä tutkimusta tulevaisuusorientaation ja ajattelun merkityksestä ja kehittämisestä sekä tulevaisuusohjauksen vaikutuksesta.

5. Tulevaisuusohjaus nyt ja tulevaisuudessa

Nykyhetkestä taaksepäin katsoen tulevaisuusohjauksen kehittämisen kantavana periaatteena on toiminnan hajanaisuudesta huolimatta ollut tulevaisuusajattelun ja tulevaisuuskon vahvistaminen yksilön ja myös yhteisön tasolla, omien valintojen ja tulevaisuuteen liittyvien ajatusten tietoinen tarkastelu sekä erilaisten vaihtoehtojen hahmottaminen.

Tällä hetkellä tulevaisuusohjauksen kaltaista opintokokonaisuutta ei ole tarjolla muualla kuin Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa. Opinto-ohjauksen koulutusta tarjoavista tahoista Jyväskylän ammattikorkeakoulun opetussuunnitelmaan sisältyy selkeästi tulevaisuusohjauksen teemoja sisältävä kurssi *“Ohjauksen kehittäminen ja tulevaisuusajattelu”* (JAMK 2021). Tampereen ammattikorkeakoulussa opintoihin sisältyy kurssi *“Tulevaisuusorientaatio, ennakointi- ja kehittämisosaaminen”* (TAMK 2021). Opettajan pedagogiset tai luokanopettajan opinnot eivät käsitteäksemme tällä hetkellä sisällä tulevaisuusohjaukseen tai -opetukseen liittyviä sisältöjä.

Tulevaisuusohjauksen opintojen kysyntään on todennäköisesti vaikuttanut peruskoulun ja lukion uudet opetussuunnitelmat, joissa tulevaisuustaitojen kehittäminen on keskiössä etenkin laaja-alaisen osaamisen aihealueissa ja tavoitteissa (kestävän tulevaisuuden rakentaminen) ja opetuksen yleisissä tavoitteissa (Opetushallitus 2014; 2019). Lisäksi tulevaisuusosaamista on integroitu lukiossa useiden aineiden opintojaksoihin (mm. elämänskatsomustieto, kielet, opinto-ohjaus, kemia ja yhteiskuntaoppi). Myös ammatillisten opintojen eri koulutusasteilla tulevaisuusteemat näkyvät etenkin kestävän kehityksen ja ennakkoinnin sisältöinä. Tämä asettaa paineita opettajan- ja ohjaajan koulutuksille sekä täydennyskoulutuksen järjestäjille.

Kysynnän kasvaessa onkin tärkeää kiinnittää huomiota siihen, mistä tulevaisuusajattelun ja -taitojen kehittämisessä on kyse. Tällä hetkellä koulutuksen kentällä ja yhteiskunnassa tavoitellaan ennakkointivälineiden haltuunottoa ja ennakkointitiedon hyödyntämistä. Tulevaisuusohjauksen näkökulmasta tärkeämpää olisi kehittää kokonaisvaltaisemmin yksilöllistä tulevaisuussuhdetta osana sosiaalista ympäristöä ja maailmaa.

Tulevaisuutta koskevan tiedon ja näkemysten rooli näyttää muodostuvan yhä tärkeämmäksi näkökulmaksi ja sisällöksi ohjauksen ja koulutuksen kentällä. Yhä useampi oppilaitos sisällyttää tällä hetkellä tulevaisuudentutkimuksen, tulevaisuusajattelun ja ennakkoinnin sisältöjä opetussuunnitelmiinsa. Vuonna 2021 Suomessa käynnistyi ensimmäinen tulevaisuuspainotteinen opintolinja Porkkalan lukiossa ja tulevaisuusteemaisia opintoja on tarjolla jo useissa eri oppilaitoksissa. Tulevaisuusajattelun ja -taitojen kehittämistä tarvitaankin organisaatioiden lisäksi myös yksilön tasolla ja tähän tarpeeseen tulevaisuusohjauksen ja -opetuksen näkökulmia ja menetelmiä onkin kehitetty.

Lähdeluettelo

- Ahvenainen, Marko – Heikkilä, Katariina – Jokinen, Leena, Miettinen, Sari – Ollila, Johanna – Pietikäinen, Nina & Vuorisalo, Kati (2017) *Tulevaisuus – Paljon mahdollista! Tulevaisuushajauksen työkirja*. Tulevaisuuden tutkimuskeskus. Turun yliopisto, Turku.
- Ahvenainen, Marko – Jokinen, Leena – Korento, Kati & Ollila, Johanna (2015) Tulevaisuusoppiminen – jatkoa ajatellen. *Futura*, 34(2), 46–53.
- Ahvenainen, Marko – Korento, Kati – Ollila, Johanna – Jokinen, Leena – Lehtinen, Nina & Ahtinen, Janne (2014) *Tulevaisuus – paljon mahdollista. Tulevaisuushajauksen ajatuksia ja tekoja*. Tulevaisuuden tutkimuskeskus. Turun yliopisto, Turku.
- Ahvenharju, Sanna – Minkkinen, Matti & Lalot, Fanny (2018) The five dimensions of Futures Consciousness. *Futures*, Vol. 104, 1–13, <https://doi.org/10.1016/j.futures.2018.06.010>.
- Avointen oppimateriaalien kirjasto (2021) *Opetushallitus ja Opetus- ja kulttuuriministeriö*, <https://aoe.fi/> [haettu 22.12.2021]
- Bateman, Debra (2012) Transforming teachers' temporalities: Futures in an Australian classroom. *Futures*, 44(1), 14–23, <https://doi.org/10.1016/j.futures.2011.08.003>.
- Chen, Kuo-Hua & Hsu, Li-Ping (2020) Visioning the future: Evaluating learning outcomes and impacts of futures-oriented education. *Journal of Futures Studies*, 24(4), 103–116.
- Haapala, Anu (toim.) (2002) *Tulevaisuuskasvatus*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Heikkilä, Katariina – Jokinen, Leena – Ollila, Johanna & Nevala, Tuulia (2018) Tulevaisuusleirillä – havaintoja tulevaisuusleiri-menetelmän käyttämisestä. *Futura*, 37(3), 79–85.
- Hicks, David (2012) The future only arrives when things look dangerous: Reflections on futures education in the UK. *Futures*, Vol. 44, 4–13.
- Iinattiniemi, Sari (2017) *Toiminnallinen tulevaisuussäätely oppilaanohjauksen työvälineeksi*. HAMK Unlimited Professional, Ammatillinen osaaminen ja opetus 29.6.2017, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020111991868>.
- JAMK, Jyväskylän ammattikorkeakoulu (2021) *Opetussuunnitelma*. Ammatillinen opinto-ohjaajakoulutus, https://opetussuunnitelmat.peppi.jamk.fi/fi/AJO2021SAO/course_unit/AO00BO64 [haettu 12.2.2021]
- Jokinen, Leena & Rubin, Anita (2006) Tulevaisuus kuuluu kaikille: tulevaisuuskasvatus läpäisyteemana. *Futura*, (25)1, 89–93.
- Jokinen, Leena – Ollila, Johanna & Vähätalo, Mikko (2013) Get a Life! Simulating the Futures of Work. Teoksessa Jentl, Nina & Kaskinen, Juha (toim.) *To be Young! Youth and the Future. Proceedings of the Conference "To be Young! Youth and the Future", 6–8 June 2012, Turku, Finland*. FFRC eBook 8/2013. Finland Futures Research Centre, University of Turku, Turku.
- Masini, Eleonora (1993) *Why Futures Studies*. Grey Seal, London.
- Onnismäa, Jussi (2007) *Ohjaus- ja neuvontatyö. Aikaa, huomiota ja kunnioittamista*. Gaudeamus, Helsinki.
- Onnismäa, Jussi (2003) *Epävarmuuden paluu: Ohjauksen ja ohjausasiiantuntijuuden muutos*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja, 91. Joensuun yliopisto, Joensuu. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-458-304-6>.
- Opetushallitus (2014) *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, POPS2014*. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet> [haettu 12.2.2021]
- Opetushallitus (2019) *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019, LOPS2019*. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/lukion-opetussuunnitelmien-perusteet> [haettu 12.2.2021]
- Peavy, R. Vance & Auvinen, Petri (2006) *Sosiodynaamisen ohjauksen opas*. Suom. Petri Auvinen. Psykologien kustannus, Helsinki.
- Pouru, Laura & Wilenius, Markku (2018) Tulevaisuuslukutaito navigaatiovälineenä kuudennesa aallossa: kuinka integroida tulevaisuus lukio-opetukseen? *Futura*, (37)3, 12–23, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-2528404>.
- Rubin, Anita (1995) Suomalainen nuori ja tulevaisuus: Kadotetun sukupolven pikkuveljet ja pikkusiskot. *Futura*, (14)4, 4–12.

- Rubin, Anita (2002) Elämäntyylejä kokeilemassa: tarinayhteiskunnan nuori ja hyvän elämän haasteet. *Futura*, (21)4, 61–66.
- Seginer, Rachel (2009) Future orientation: A conceptual framework. Teoksessa Seginer, Rachel (toim.) *Future Orientation*. Springer-Verlag US, 1–27, <https://doi.org/10.1007/b106810>.
- TAMK, Tampereen ammattikorkeakoulu (2021) *Opetussuunnitelma*. Ammatillinen opinto-ohjaajankoulutus, <https://opinto-opas-ops.tamk.fi/index.php/fi/175/fi/164869/21OPKOO/year/2021> [haettu 12.2.2021]
- Tulevaisuusohjauksen sivusto, www.tulevaisuusohjaus.fi [haettu 12.2.2021]
- Vehviläinen, Sanna (2014) *Ohjaustyön opas. Yhteistyössä kohti toimijuutta*. Gaudeamus, Helsinki.